

XÜSUSİ TƏYİNATLI BÖLMƏLƏRİN TƏTBİQİ TARİXİ VƏ EFFEKTİVLİYİ: TƏCRÜBƏ VƏ PERSPEKTİVLƏRİN TƏHLİLİ

mayor Rəşad Məmmədov

Milli Müdafiə Universitetinin Hərbi Elmi Tədqiqat İnstitutu

resadmamedov8888@gmail.com

Xülasə. Məqalədə xüsusi təyinatlı bölmələrin dinc, hərbi təhdid və silahlı münaqişə dövrlərində effektiv tətbiqi məqsədilə son yüz ildə müharibələrdə əldə olunan təcrübələr tədqiq edilir və həmin nümunələrin məntiqi müqayisələri aparılır. Tədqiqat işinin məqsədi xüsusi təyinatlı qüvvələrdən ayrılan kəşfiyyat orqanlarının sülh və müharibə dövrlərində tətbiqi ilə bağlı ortaya çıxan problemlərin və bu problemlərdən irəli gələn itkilərin sinifləndirilməsidir. Eyni zamanda müxtəlif şəraitlərdə icra edilən xüsusi əməliyyatların effektivlik əmsallarının müəyyənəşdirilməsi, uğur və uğursuzluqların əsas səbəblərinin ortaya çıxarılmasıdır. Məqsədmüvafiq olaraq, elmi tədqiqat işində qarşıya qoyulan vəzifələrə daxildir: müxtəlif dövrlərdə baş vermiş müharibələrdə xüsusi təyinatlı bölmələrin tətbiqindəki fərqləndirici xüsusiyyətlərin təhlili; daha kiçik saylı mobil qrupların tətbiqinin əvvəlki illərə nisbətən effektivlik əmsallarının müəyyənəşdirilməsi; müasir müşahidə cihazlarının inkişafının düşmən arxasına çıxarılmada ortaya qoyduğu məhdudiyətlərin analizi. Problemlərin həlli üçün nəzəri və müqayisəli təhlil tədqiqat metodlarından istifadə olunur.

Müharibələrin aparılma şərtlərində müşahidə olunan dəyişkən tendensiya eynilə əməliyyat meydanlarının kəşfiyyat məlumatlarının əldə olunması üsul və metodlarına da şamil edilir. Sürətlə inkişaf edən texniki müşahidə və hava zərbə vasitələri ilə əməliyyat dərinliyində xüsusi təyinatlı bölmələrin atəş və informasiya dəstəyi təmin edilsə də, düşmən tərəfin də eyni imkanlara sahib olması orqanların aşkar edilməsi təhdidlərini artırmışdır. Bu kimi problemlər əməliyyatları planlaşdıracaq olan qərargahlardan daha müasir planlama metodlarının işlənilməsinə tələb edir.

Açar sözlər: xüsusi təyinatlı qüvvələr, xüsusi əməliyyatlar, təxribat-diversiya, qarşılıqlı əlaqə imkanları, təhdid

Giriş

“Xüsusi təyinatlı” anlayışı qədim dövrlərə gedib çıxan hərbi reallıqdır. Tarixin ilk çağlarında Spartalılardan, Fars imperatoru I Kserksin xüsusi mühafizə dəstəsi olan “Ölümsüzlər”dən və Roma İmperiyasının elit legionlarından başlayan xüsusi təyinatlılar fenomeni tarixboyu daim inkişaf etmiş və mövcud olmuşdur. Orta əsrlərdə şərq və qərbdə bir çox sivilizasiyaların ordularında adi qoşunlardan fərqli olan və xüsusi təlim keçən hərbi hissələr var idi. Tarixdə Müqəddəs Roma-German İmperatoru Böyük Karlın Roland qoşunlarından tutmuş Çingiz xanın monqol ordusuna, yapon samuraylarından tutmuş Kral Arturun cəngavərlərinə qədər əfsanələrə və miflərə mövzu olan bir çox xüsusi bölmələr mövcud olmuşdur. Böyük Britaniyadakı Kraliça Yelizavetanın donanmasından tutmuş, Napoleon Bonapartın İmperator Qvardiyasına, Vaterloo döyüşündə Napoleon ordularına qarşı uğurla müdafiə olunan İngilis Foot Guards bölmələrinə qədər xüsusi təyinatlı anlayışı tarixboyu daim təkamül etmiş və günümüzdə qədər gəlib çatmışdır [1, s.1-2].

Müasir dövrdə xüsusi təyinatlı qüvvələr milli təhlükəsizliyin təmin edilməsində və müxtəlif xüsusi tapşırıqların yerinə yetirilməsində əsas rol oynayır. Onların tarixi və tətbiqi təcrübəsinin tədqiqi, təhdid və çağırışlara səmərəli və operativ cavab vermək zərurəti vacib prioritetlərdən olan daim dəyişən geosiyasi mühit kontekstində yüksək aktuallığa malikdir. Xüsusi təyinatlı qüvvələrin (XTQ) tətbiqi tarixinin öyrənilməsi onların təkamülünü, milli və beynəlxalq səviyyədə strateji və taktiki tapşırıqların həllinə verdiyi töhfələri öyrənməklə yanaşı, gələcəkdə strategiya və taktikaların inkişaf etdirilməsi üçün faydalı ola biləcək əsas istiqamətləri və prinsipləri müəyyənəşdirməyə imkan verir [2].

Əsas hissə

Əməliyyat meydanlarında müasir texnologiyanın geniş tətbiqi ilə döyüşün dəyişən prinsipləri xüsusi əməliyyatların üsul və metodlarında ciddi dəyişikliklərə gətirib çıxarır. Region və dünyada davam edən silahlı toqquşmalar bu prosesin daha da sürətlənməsinə səbəb olur.

Bütün bunları nəzərə alaraq, region və dünyada baş verən lokal və irimiqyaslı əməliyyatlarda xüsusi təyinatlı bölmələrin tətbiqini daim nəzarətdə saxlamaq, nəticələrin düzgün təhlilini aparmaq, qüvvə və vasitələrimizi bu istiqamətdə inkişaf etdirməliyik.

Mövcud dünya sisteminin çoxqütblü mühitə təkamülü, hərbi əməliyyatların sürətli inkişafı, terror təhdidlərinin çoxalması kimi faktorlar sayəsində XTQ bölmələrinin fəaliyyət sahələri də genişlənir.

Xüsusi təyinatlıları qiymətləndirərkən, vacib bir məqam XTQ-nin həyata keçirdiyi əməliyyatlar, ümumiyyətlə, yüksək məxfilik dərəcəsinə malik əməliyyatlar olduğundan, bu xüsusi əməliyyatlarla dövlətin digər xüsusi xidmət orqanlarının həyata keçirdiyi kəşfiyyat əməliyyatları arasında böyük oxşarlıqların mövcudluğudur. Tədqiqat işində, əsasən, qarşı duran dövlətin əməliyyat dərinliyində fəaliyyət göstərən və silahlı qüvvələrin ştat strukturuna daxil olan xüsusi təyinatlı birləşmələrin fəaliyyəti araşdırılır. Bu qoşunların fəaliyyəti və tətbiq olunduğu ərazilər xüsusilə, “Soyuq müharibə” dövründə Qərb bloku üçün kifayət qədər mübahisəlidir. Başqa bir məqam ondan ibarətdir ki, xüsusi əməliyyatların planlaşdırılması və icrasının “tam məxfi”, bəzən də “xüsusi əhəmiyyətli məxfilik dərəcəsi” daşması bu mövzuda keyfiyyətli və kifayət qədər resurs əldə etməkdə ciddi maneələr yaradır. Eyni zamanda əldə olunmuş təcrübə və nəzəri biliklərin ictimaiyyətlə bölüşülməsi məxfiliyin pozulmasına səbəb ola bilər. Bütün yuxarıda sadalanan məsələləri diqqətə alaraq, bu işdə akademik araşdırmalardan, ordunun və dövlətin rəsmi hesabatlarından, beynəlxalq təhlükəsizlik təşkilatlarının rəsmi əmr və göstərişlərindən, eləcə də mətbuatda işıqlandırılmış bəzi xüsusi əməliyyatlardan istifadə olunur.

Xüsusi əməliyyatların son yüz ildə baş verən müharibələrdəki rolu

Qeyri-ənənəvi və xüsusi üsulların tətbiqi dünya hərbi tarixində uzun bir dövrü əhatə etsə də, XX əsr və sonralar inkişaf edən xüsusi təyinatlılar anlayışına diqqət yetirmək daha məqsədəuyğun hesab olunur. Dünya orduları tərəfindən qəbul edilmiş fikrə əsasən, xüsusi əməliyyatlar xüsusi təsis edilmiş, təşkilatlanmış, seçilmiş, xüsusi təlimlərdən keçirilmiş və zəruri təminat vasitələri ilə təmin edilmiş bölmələr tərəfindən icra edilən, ənənəvi taktiki üsullardan böyük ölçüdə fərqlənən məhvetmə, aşkaretmə, sıradan çıxartma kimi fəaliyyətləri ifadə edir [3, s.76]. Xüsusi təyinatlı qüvvələr gizli əməliyyatlar, kəşfiyyat məlumatlarının toplanması, hücum-təxribat kimi qeyri-ənənəvi tapşırıqların icrasına cəlb olunan ixtisaslaşmış yüksək təlim keçmiş elit bölmələrdir [4, s.14]. Müasir xüsusi təyinatlıların ilk nümunələrinə nəzər saldıqda, onların birinci dəfə Böyük Britaniya ordusunun tərkibində tətbiq edildiyini görürük. 1846-cı ildə Hindistanda Britaniyanın müstəmləkə ərazisində yaradılmış “Bələdçi Korpusu” xüsusi təyinatlı birləşmələrin ilk nümunələrindən biri hesab olunur. [5, s.46]. Həmin dövrlərdə ikinci nümunəni də Böyük Britaniyanın Asiyadakı müstəmləkə ərazilərindən görə bilərik. Belə ki, 1858-ci ildə Birləşmiş Krallıq Ordusunun tərkibində 25-ci Yerli Pəncab Piyadası olaraq qurulan və daha sonra adını Nepal əsgərlərindən ibarət 5-ci Qurxa Korpusu olaraq dəyişdirən bölmə müasir xüsusi təyinatlıların ilk nümunələrindən biridir [6, s.76]. Böyük Britaniya Ordusuna aid olan və təyinatca xüsusi əməliyyatların icrası üçün nəzərdə tutulan bu iki birlik müstəmləkə torpaqlarında yerli əhalinin gələcəkdə ehtimal olunan üsyanlarını yatırmaq məqsədilə yaradılmışdı [7, s.76].

Birinci Dünya müharibəsi illərində Almaniya və İtaliya ordularında yaradılmış bəzi xüsusi təyinatlı birləşmələrə də rast gəlirik. Almanlar bu xüsusi təyinatlı birləşmələri Stormtroopers adlandırdıqları halda, onların İtaliya ordusunda ekvivalenti Arditi (Cəsurlar) idi. Hər iki bölmə sürətli və sarsıdıcı hücumlar edir, düşmən müdafiəsinə qarşı yüksəkrisikli basqınlar həyata keçirirdi [8, s.76].

İkinci Dünya müharibəsi zamanı xüsusi təyinatlı bölmələrin tətbiqi

İkinci Dünya müharibəsi illərində xüsusi və gizli əməliyyatların sayında “partlayış” baş vermiş, təxribat və sui-qəsd kimi tapşırıqların icrası ənənəvi hal almışdı. Bu əməliyyatlar sayəsində müttəfiq

qüvvələr üçün müharibənin müddəti qısaldıldı. Belə əməliyyatları həyata keçirmək üçün İngiltərə Hərbi Nazirlər Kabineti tərəfindən Xüsusi Əməliyyatlar İdarəsi Mərkəzi (Special Operation Executive – SOE) adlı hərbi birlik yaradılmışdır. İkinci Dünya müharibəsi illərində müttəfiq qüvvələr üçün son dərəcə uğurlu əməliyyatlar həyata keçirən bu birlik ilk missiyasına Almaniya Hərbi Hava Qüvvələrinin üzvü “SAVANNAH” kod adlı şəxsi öldürmək əmri ilə başladı. Amma Almaniya ciddi təhlükəsizlik tədbirləri gördüyü üçün əməliyyatda uğur qazana bilmədilər. 1941-ci ildə heç bir əhəmiyyətli hərbi uğur əldə edə bilməyən SOF-da vəzifə dəyişikliyi oldu və polkovnik Maurice Bakmaster bölmənin rəisi təyin edildi. Bakmasterin komandanlığı altında SOF, Almaniya Ordusunun təchizat yollarını, ərzaq və sursat kolonlarını vurmaq, kimyəvi silah istehsalı üçün istifadə edilən xammal olan kükürd mədənlərində təxribat törətmək və elektrik stansiyalarına hücum etmək kimi bir çox tapşırıqları yerinə yetirdi [9, s.97].

Məqalənin əvvəlində qeyd etdiyimiz kimi, XTQ tərəfindən həyata keçirilmiş əməliyyatlar kəşfiyyat əməliyyatları ilə xüsusi əməliyyatların bir-birinə qarışmasının tipik nümunələrindən biridir.

İkinci Dünya müharibəsi illərində Britaniya Ordusunun tərkibində yaradılan Xüsusi Hava Xidməti (SAS) dünyanın ən nüfuzlu xüsusi təyinatlılarından hesab olunur. İkinci Dünya müharibəsi başlayanda Britaniya Ordusunun tərkibində xüsusi əməliyyatlar həyata keçirən Uzaqməsafəli Səhra Qrupu (The Long Range Desert Group – LRDG) kimi tanınan bir bölmə var idi. Bu birliyə əlavə olaraq, 1941-ci ilin yayında SAS yaradılmış, həm İkinci Dünya müharibəsi zamanı, həm də müharibədən sonrakı dövrdə fəaliyyətləri ilə böyük nüfuz qazanmışdılar.

SAS-ın qurucusu və ilk komandiri Devid Stirlinq, dövrün ümumi komando nəzəriyyələrinə tamamilə zidd olan yeni bir konsepsiyaya keçidin müjdəsini verirdi. O dövrün hərbi ədəbiyyatlarında ən azı 200 nəfərdən ibarət komando birləşmələrinin əməliyyatlarda istifadəsi bir çox hərbi nəzəriyyəçilərin razılaşdığı ortaq fikir idi. Lakin Stirlinq hesab edirdi ki, daha kiçik, daha sürətli hərəkət edən, əməliyyat meydanına tez daxil olub çıxıb mobil bölmələr daha uğurlu olacaq. Stirlinqin komandanlığı bu fikrə inandırması nəticəsində SAS qoşunları yaradıldı. Mayor Devid Stirlinqin təşkil etdiyi SAS qoşunları müharibə zamanı LRDG ilə birgə hərəkət edirdi. LRDG SAS qoşunlarını düşmənin ön xəttinə yaxınlaşdırır, SAS qoşunları da buradan düşmən arxasına sızıb partlayıcılar yerləşdirərək ərazini tərk edirdilər. İkinci Dünya müharibəsi dövründə SAS getdikcə böyüdü. 1944-cü ildə Normandiya desantçıxarması baş verəndə SAS artıq ştat-struktur olaraq briqada səviyyəsində təşkil edilmişdi. İkinci Dünya müharibəsindən sonra ləğv edilən SAS bölmələri 1951-ci ildə Uinston Çörçill baş nazir olduqdan sonra yenidən quruldu [10, s.132].

İkinci Dünya müharibəsi illərində yaradılmış və müharibədə fəal iştirak etmiş daha bir bölmə ABŞ Ordusuna bağlı “Alamo Scout” adlı elit birliklərdir. Yeni Qvineyanın Ferqyuson adasında general-leytenant Valter Kruegerin komandanlığı ilə 6-cı Ordunun tərkibində qurulan bölmə Sakit okeanın cənubi-qərb bölgəsində düşmən ərazisinə sızaraq kəşfiyyat və müşahidə fəaliyyətləri həyata keçirməkdən məsul idi. Birliyə qəbul ediləcək namizədlər könüllülük əsasında seçilir, müraciət edənlər çox ağır fiziki və psixoloji sınaqlardan keçirilirdi. Məsələn, müsahibədə iştirak edən namizədlərin qarşısında fırça, saat zənciri, kibrit və s. əşyalar qoyulur, bu əşyalar müsahibə boyu masanın üstündə saxlanılırdı. Müsahibənin sonuna yaxın əşyaların üzəri örtülərək namizəddən onların stolun üzərində düzülüş ardıcılığını sayması tələb olunurdu. Bu ardıcılığı sayıb bilməyən namizəd bu mərhələdə xaric edilmiş sayılırdı. Seçim mərhələlərini uğurla başa vuraraq birliyə qəbul olunan namizədlərə xidmət edəcəkləri regionun yerli dili tədris olunur, namizədlər hücum qayıqlarından istifadə, əlbəyaxa döyüş üsulları və tam təchizatla üzgüçülük məşqləri daxil olmaqla, geniş hərbi təlim proqramına cəlb edilirdilər [10, s.142].

İkinci Dünya müharibəsi zamanı “Alamo Scouts” bölmələrinin düşmən arxasındakı rəsmi uğurlu əməliyyatlarının sayı 106-dır. Bunlar, ümumiyyətlə, düşmən arxasında həyata keçirilən, yüksək risk daşıyan izləmə və müşahidə tapşırıqları olsa da, heç bir şəxsi heyət itkisi olmadan həyata keçirilən əməliyyatlardır. Əgər bütün iştirakçı ölkələrin xüsusi əməliyyatların idarəetmə mərkəzləri səmimi olaraq statistikalarını ortaya qoysalar, bəlkə də həmin dövr üçün ən yüksək uğur göstəricisi “Alamo Scouts”lara məxsusdur. Lakin belə bir “etirafı” gözləmək sadəcə sadələşmə olardı. Onların ən məşhur əməliyyatı Yaponiya İmperator Ordusunun müttəfiq hərbi əsirlərin saxlanıldığı Filippindəki Kabanatuan

düşərgəsinə qarşı əməliyyatdır. 30 iyun 1945-ci ildə “Alamo Scouts” və Filippin partizan bölmələrinin iştirak etdiyi əməliyyatda düşərgə Yapon Ordusundan alınıb. Əməliyyatda yaponlar 523, “Alamo Scouts” və Filippin partizanları isə cəmi 2 əsgərini itirdi [11, s.157].

İkinci Dünya müharibəsi əsnasında Almaniya Ordusunda yaradılmış xüsusi təyinatlı birliyə rast gəlirik. “Brandenburqlar” adlanan bu xüsusi təyinatlı birlik, o zamanki analoqlarından fərqli olaraq, birbaşa Quru Qoşunları Komandanlığının (Oberkommando des Heeres-Wehrmacht) komandanlıq zəncirində deyildi. Bu bölmə o dövrdə Almaniya kəşfiyyatı olan Abverin rəhbəri olan admiral Vilhelm Kanarisin rəhbərliyi altında fəaliyyət göstərirdi. “Brandenburqlular”ın sələfi olan Gruppe Ebbinghaus xüsusi təyinatlı dəstəsi 1939-cu ildə Birinci Dünya müharibəsi zamanı alman ordusunda xidmət etmiş və partizan taktikasına xüsusi marağı olan alman zabiti Hauptmann Teodor Von Hippel tərəfindən yaradılmışdı. Von Hippelin xüsusi əməliyyatlara və partizan taktikasına marağını bilən admiral Kanarisin təkid və təşəbbüsləri ilə Almaniyanın Polşaya hücumu zamanı Von Hippelə qətiyyətli, yüksək təlim keçmiş əsgərlərdən ibarət kiçik birliklər yaratmağa icazə verildi. İki bölükdən ibarət olan bu bölmələr, əsasən, Qərbi Polşada və Sudet bölgəsində yaşayan etnik almanlardan ibarət idi. Onlar, əsasən, mülki geyimdə Polşanın işğalı zamanı cəbhənin dərinliklərində fəaliyyət göstərirdilər. Lakin Polşanın işğalından sonra bölmə ləğv edildi. “Brandenburqlar” bölməsinin yaradılması bu dağılmadan sonra baş verdi. Adını qurulduğu şəhər Brandenburqdan götürən birlik 15 oktyabr 1939-cu ildə admiral Kanarisin əmri ilə yaradıldı. Gizli əməliyyatların uğurla həyata keçirilməsi üçün birliyə özünü əcnəbi kimi təqdim edə biləcək şəxslər seçilirdi. Nasistlərin işğal etmək istədikləri ərazilər Şərqi və Şimali Avropaya doğru uzandığından, Polşa, Rusiya, Çexiya və Baltikyanı ölkələrdə danışılan dilləri bilən və bu əraziləri tanıyan insanlar heyətə cəlb olunurdu [11, s.105].

“Brandenburqlar”a qoşulan əsgərlərin fiziki və əqli dözümlülüyünün ən yüksək səviyyədə olmasını təmin etmək üçün çox ciddi təlimlər keçib, təxribat və məhvetmə kimi tapşırıqların yerinə yetirilməsi üçün lazım olan bacarıqlara yiyələnəcək şəkildə formalaşdırılırdılar. Bundan əlavə, bölmələrə həyatda sağ qala və ərazinin coğrafi imkanlarından geniş istifadə edə bilmə kimi bacarıqlara yiyələnməsi üçün məşğələlər tədris olunurdu. Birliyin həyata keçirdiyi uğurlu əməliyyatlardan biri də Hollandiyanın nasist işğalı zamanı baş vermişdir. Leytenant Vilhelm Valterin rəhbərliyi ilə Brandenburq bölmələrinin tapşırığı quru qoşunlarının effektiv hücumunu təmin etmək məqsədilə sərhəddə yerləşən iki Hollandiya sərhəd keçid məntəqəsini zərərsizləşdirmək və sərhəddəki körpünün alman tanklarının keçməsi üçün əlverişli mühafizəsini təşkil etmək idi. Hollandiya Hərbi Polisinin formasını geyinmiş Vilhelm Valter və alman hərbi əsir qiyafəsində olan Brandenburgerlər keçid məntəqəsində holland əsgərlərini aldadaraq, onlara yaxınlaşmış və sərhədin hər iki nöqtəsindəki mövqeyi zərərsizləşdirərək, almanlara keçidi təmin etmişlər.

Müasir Rusiya xüsusi təyinatlılarının əsası 1950-ci ildə qoyulsa da, bu bölmələrin bünövrəsini, hələ 1917-ci ildə sosialist inqilabından dərhal sonra SSRİ Ordusunda yaranmış birləşmələr təşkil edirdi. İnqilabdan sonra başlayan və 1918–1922-ci illər arasında davam edən vətəndaş müharibəsi zamanı xüsusi tapşırıqları yerinə yetirmək üçün Qırmızı Ordunun tərkibində bəzi xüsusi təyinatlı bölmələr yaradıldı. Bu qruplardan biri də sosialist inqilabına ideoloji cəhətdən tam sadıq olan insanlardan təşkil olunmuş Qırmızı Mühafizəçilərdir. Vətəndaş müharibəsi illərində bu bölmələr inqilab əleyhdarlarının cəmləşdiyi yerlərdə əks-kəşfiyyat, daxili təhlükəsizliyin təmin edilməsi, təxribat, təşviqat və təbliğat işlərinə cavabdeh idilər [12, s.18].

İkinci Dünya müharibəsi illərində xüsusi təyinatlı bölmələrin əsas lokomotivi hesab edilən sualtı hücum xüsusi təyinatlı birləşmələri bir çox cəbhədə fəaliyyət göstərmişdir. 1918-ci ildən sonra yaradılmış xüsusi təyinatlı birliklər kimi, bu sualtı bölmələr də düşmən sahillərində kəşfiyyat məlumatlarının toplanması, müşahidə, diversiya və sair tapşırıqları yerinə yetirirdilər. Bu əməliyyatlar, əsasən, SSRİ-nin Şimali, Baltikyanı, Qara dəniz və Sakit okeandakı donanmalarının kəşfiyyat idarələri tərəfindən planlaşdırılır və icra edilirdi. Hər bir idarə öz tərkibində müşahidə və xüsusi əməliyyatlar kimi şöbələrə bölünürdü. Bu birliklər sualtı qayıqlarla gizli şəkildə fəaliyyət göstərəcəkləri sahillərə daşınır (çıxarma), çıxarma və fəaliyyət rayonlarında partizan dəstələri tərəfindən dəstəklənirdi. Bu bölmələrin həyata keçirdiyi uğurlu əməliyyatlardan biri də nasistlərin “Barbarossa” əməliyyatı zamanı Odessanın

müdafiəsi zamanı baş verib. Nasistlərin hücum xəttinin arxasına atılan paraşüt bölmələri faşistlərin rabitə xətlərini məhv etmiş, cəbhənin dərinliyində kaos yaradaraq, alman ordusunun zəifləməsinə nail olmuşdur [13, s.18].

“Soyuq müharibə” dövründə xüsusi təyinatlı qüvvələrin tapşırıqları və əməliyyatları

Məlum olduğu kimi, İkinci Dünya müharibəsinin bitməsi və müharibədən sonrakı dövrdə qalib gələn iki böyük super gücün qarşıdurması ilə “Soyuq müharibə” adlı dövr başladı. “Soyuq müharibə” bu iki böyük dövlət və bu böyük dövlətlərlə müttəfiq olan kiçik dövlətlər arasında münaqişə və mübahisələrin birbaşa müharibə elan etmədən həyata keçirildiyi bir dövrə aiddir [14, s.167].

Tərifdən də anlaşıldığı kimi, “Soyuq müharibə”nin mahiyyəti və tərəflərin bir-birləri ilə birbaşa qarşıdurmadan qaçmaq üçün izlədikləri strategiyaya görə, Soyuq müharibə dövründə gizli əməliyyatlar və kəşfiyyat fəaliyyətləri pik həddə çatmışdır. Bu strategiya hər iki blokun rəsmi sənədlərində öz əksini tapıb. Bunun ən gözəl nümunələrindən biri, 1952-ci ildə ABŞ-da polkovnik Aaron Bank tərəfindən əsas qoyulmuş xüsusi təyinatlı bölmələrə verilən ilk döyüş əmridir. Sərəncamda bölmənin vəzifəsi belə göstərilir: *“Düşmən tərəfindən işğal olunmuş ərazilərə qurudan, dənizdən və havadan sızmaq və orada mümkün xüsusi əməliyyatların keçirilməsi üçün əvvəlcədən müqavimət və partizan hərəkətləri təşkil etmək”*. “Soyuq müharibə” dövründə ABŞ hərbi konsepsiyasının xüsusi təyinatlı bölmələrə yanaşması və onların tapşırıqlara bölüşdürülməsi işi Sovet İttifaqının “Qərbi Avropanı mümkün işğalı”na qarşı əvvəlcə gizli şəkildə aparılırdı. Lakin sözügedən işğal ssenarisi reallaşdıqda sovetlərin təminat və daşıma yolları üzərində təxribatlar törətmək məqsədilə yerli əhalidən partizan dəstələri təşkil olunacaq, təlim keçilib, təchiz edilib, həmin bölmələrə rəhbərlik ediləcəkdə [15, s.1-2].

ABŞ-da xüsusi təyinatlıların inkişaf mərhələsinə nəzər yetirdikdə, bugün rəsmi olaraq, “Yaşıl Bərəllilər” (Green Berets) kimi tanınan ABŞ Ordusunun Xüsusi Təyinatlı Qüvvələrinin strukturunu görürük. Hal-hazırda da aktiv fəaliyyət göstərən bu bölmə Kaliforniyadakı məşhur Fort Brag bazasında hazırlıqlarını davam etdirir [16, s.1-2].

Eyni zamanda “Soyuq müharibə”nin digər cəbhəsi olan SSRİ üçün də xüsusi təyinatlı bölmələr NATO ölkələri ərazisində idarəetmə və nəzarət mexanizmini pozmaq, ən vacibi Qərb blokunun Varşava Paktı ölkələrinin sahib olduğu konvensional silah və kəmiyyət üstünlüyünə qarşı əsas vasitə olaraq qoruduğu nüvə silahlarının təsirsiz vəziyyətə salınması üçün mühüm vasitədir. Dr. Mark Qaleotti bildirir ki, SSRİ xüsusi təyinatlıları “Spetsnaz” (rus dilində “xüsusi təyinat” sözlərinin abreviaturu) SSRİ-nin bir çox kritik hərbi əməliyyatlarında döyüş bölgələrində mühüm mövqeləri (kritik əraziləri) ələ keçirmək kimi tapşırıqlara da cəlb olunublar. Buna misal olaraq, 1968-ci ildə Çexoslovakiyaya və 1979-cu ildə Əfqanıstana müdaxilələri göstərmək olar. Bununla belə, Qaleotti iddia edirdi ki, bu, xüsusi təyinatlıların əsas funksiyası deyil və əsas vəzifə Sovet doktrinasına uyğun olaraq, mümkün Üçüncü Dünya müharibəsi zamanı Qərb bloku ölkələrinə məxsus nüvə silahlarını və döyüş başlıqlarını məhv etməkdir [17, s.1-2].

“Soyuq müharibə”dən sonrakı dövr

“Soyuq müharibə”nin başa çatması ilə dünya siyasi sistemi hələ tam balansını tapmasa da, 1990-cı və 2000-ci illərin əvvəllərindəki kaos müəyyən qədər səngimişdir. Vladimir Putinin rəhbərliyi altında Rusiyanın iqtisadi olmasa da, hərbi aspektdən supergüc kimi “meydana” qayıtması, Çinin iqtisadi manevrlərlə getdikcə ABŞ ilə daha qəliz bir rəqabətə girməsi və son olaraq da Avropada Qərbdən asılı olan əməliyyat qabiliyyətli orduların formalaşması kimi proseslərə diqqət etdikdə dünyanın çoxqütblü bir siyasi sistemə doğru təkamül etdiyini deyə bilərik. Çoxqütblü dünyada çoxqütblü maraqların və əlbəttə bu maraqlardan yetişən müharibələrin olacağını əvvəlcədən ehtimal etmək çətin deyil. Günümüzün geosiyasi və hərbi dinamikası bu reallığı tam şəkildə əks etdirir.

Nüvə imkanları məlum olan qüvvələrin “Soyuq müharibə” dövründə olduğu kimi, bir-birlərini birbaşa hədəf almaqdan yayınacaqlarını nəzərə alsaq, hazırda baş verən müharibələrin, təxribat, diversiya və terrorun artaraq davam edəcəyini proqnozlaşdırmaq olar.

Məsələni anlamaq üçün Suriyadan bir misal çəkmək kifayət edir. Burada ilk olaraq, Rusiyanın dəyişən hərbi konsepsiyası haqqında məlumat vermək yerinə düşərdi. Memarı Rusiya Federasiyasının sabiq Baş Qərargah rəisi Valeri Gerasimov olan və 2013-cü ildə həyata keçirilən bu yeni konsepsiyada müasir dünyada dinc dövrlə müharibə dövrü arasındakı sərhədin bulanıqlaşdığı, izdihamlı orduların üz-üzə qaldığı müharibə modelinin köhnəldiyi irəli sürülür. Dövlətlərin hərbi əməliyyatları da bu yeni şərtlərə görə “dizayn” etməli, daha sürətli, elastik və müəyyən bir hədəf müəyyənləşdirərək həyata keçirilməli olduğunu nəzərdə tutur. Bu doktrina əsas götürülərək, Suriyada 2015-ci ildə meydana atılan Rusiya, mərhələli şəkildə burada tək oyun qurucusu mühitini formalaşdırmışdır. Bu nəzəriyyə əsasında Rusiya quru qoşunları ilə yanaşı, çox sayda xüsusi təyinatlı briqadaları da Suriyada tətbiq etmişdir. [18, s.1-3]. Bu doktrina əslində xüsusi əməliyyatların dünya dövlətləri tərəfindən daha çox mənimsənilən bir strategiya olduğunu göstərir.

Digər tərəfdən, ABŞ-ın Suriyadakı xüsusi təyinatlı bölmələri PKK terror təşkilatının Suriya qanadı olan PYD/YPG-yə silah və təlim dəstəyi verərək cəmiyyət arasında qeyri-leqal dəstək qüvvələrini yaradır [20, s.2-4]. Suriyadakı vətəndaş müharibəsi dünyada nadir hadisələrdən olduğu üçün hesab edirəm ki, bunu “partizan və ya cəbhə müharibəsi” adlandırmaq düzgün olmazdı. Çünki hal-hazırda bir çox dövlətlər mızdu döyüşçü qrupları tərkibində beynəlxalq humanitar təşkilatlar adı altında (White Helmets, Free Burma Rangers və Vaqner və s.) cəmiyyət və əməliyyat sahəsində kəşfiyyat və təbliğat fəaliyyətləri həyata keçirirlər. Təkcə bu nümunə həmin regionda gələcəkdə xüsusi əməliyyatların daha çox icra ediləcəyi qənaətinə gəlməyə kifayət edir.

Yaxın Şərqi regionunda xüsusi təyinatlıların, dini və siyasi baxışlarına görə meydana çıxan silahlı birləşmələrin koordinasiya fəaliyyətlərinin daha məhsuldar olduğunu müşahidə edirik. Məlumdur ki, xüsusilə İran İnkilab Keşikçiləri Korpusunun xarici əməliyyat bölməsi olan Qüds qüvvələri bütün regionda intensiv fəaliyyət göstərir. Qüds qüvvələri Livandakı Hizbullah, Suriyada Bəşər Əsədin lehinə döyüşən milis qüvvələrinə, Yəməndə Səudiyyə Ərəbistanının rəhbərlik etdiyi koalisiyaya qarşı döyüşən Ənsarullah (Husi) və İraqda Həşdi Şabi qüvvələrinə intensiv şəkildə silah və hərbi təlimlər verdiyi iddia edilir. ABŞ hökumətinin məlumatına əsasən, Əfqanıstan, Qəzza, Livan, Yəmən, Suriya və İraqda Qüds qüvvələri” ilə müttəfiq olan qüvvələrin sayının 145.000 ilə 185.000 arasında olduğu ehtimal edilir [19, s.1-3].

Nəticə

Xüsusi təyinatlı bölmələrin tətbiqinin tarixi təcrübələrinin təhlili onların təhlükəsizliyin təmin edilməsinə və xüsusi əməliyyat tapşırıqların yerinə yetirilməsinə verdiyi töhfənin yüksək əhəmiyyətini göstərir. Dəyişən təhdidlər və əməliyyat mühiti nəzərə alınmaqla, istər döyüş taktikasının, istər döyüş hazırlığının, istərsə də texniki təchizatının davamlı təkmilləşdirilməsi istiqamətində tədbirlərin həyata keçirilməsi xüsusi təyinatlıların tətbiqi effektivliyinin artırılması baxımından vacibdir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı

1. Michael, E.R. Encyclopedia of Elite Forces in the Second World War / E.R. Michael. – USA: Amber Books, – 2013. – 192 s.
2. Akhundov, R. Basics of Special Forces Operations Planning // Current directions of development of information and communication technologies and control tools. Abstracts of the Fourteenth International Scientific and Technical Conference. – Kharkov, – 25-26 April – 2024. Vol 1 – p.12-13.
3. Nato Standard AJP-01 Allied Joint Doctrine. Edition E. Version 1. / – Published by the NATO standardization office (NSO) – 2017, – 88 s.
4. Richard, B. Dictionary of Military Terms: [Third Edition] / B.Ricard. – London: A & C Black London, – 2007. – 227 s.
5. Queen’s Own Corps of Guides (Paunjab Frontier Force), The British Empire: [Electronic resource] / Historical overview - November 11, 2019.

URL: <https://www.britishempire.co.uk/forces/armyunits/corpsoguides/corpsoguides.htm>

6. John, G. Sons of John Company: A History of the Indian and Pakistan Armies / G.John. – London: Spellmount Press, – 1992. – 232-234 s.

7. 5th.Gurkha Rifles, The British Empire: [Electronic resource] / Historical overview - November 11, 2019. URL <https://www.britishempire.co.uk/forces/armyunits/gurkha/5thgurkhas.htm>

8. Paolo, M. Hell in the Trenches: Austro-Hungarian Stormtroopers and Italian Arditi in the Great War/ M.Paolo – USA Amherst Business Centre: Helion and Company, – 2018. – 240 s.

9. Hasan, E. Tarihi Derinlik İçinde Soğuk Savaş Sonrası Dünyada Yeni İstihbarat Kavramı / E.Hasan – Ankara: Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü Güvenlik Yönetimi Ana Bilim Dalı –2006. – 265 s.

10. Paul, K. Davis. Encyclopedia of Warrior Peoples and Fighting Groups [Second Edition] / Allen Lee Hamilton, – New York: Grey House Publishing, –2006, – 300-301 s.

11. Gordon, W. German Special Forces of World War II, (eds. by Martin Windrow), [First Edition] / – London: Osprey Publishing, – 2009, – 64 s.

12. Mark G. Spetsnaz: Russia’s Special Forces, [First Edition] / G. Mark – London: Osprey Publishing, – 2015, – 4s.

13. Soviet Naval Spetsnaz Forces, Naval War College Review / ed: Marc J.B. – U.S. Naval War College Digital Commons, – 1988. № 2.Vol. 41, – 18 s.

14. Oral, S. Siyasi Tarih 1918-1994 / S.Oral. – Ankara: İmge Kitabevi, – 2017, – 224 s.

15. Doug, L. Viewpoint: It’s Time For Special Operations To Dump “Unconventional Warfar”, War on the Rocks: [Electronic resource] / military – November 24, 2019.

URL: <https://warontherocks.com/2017/10/its-time-for-special-operations-to-dump-unconventional-warfare/>

16. U.S. Army Special Operations Center of Excellence (ABŞ Xüsusi Təyinatlılarının rəsmi saytı), [Electronic resource] / military – November 24, 2019. URL: <https://www.soc.mil/SWCS/about.html>

17. Oxford Research Group, “Spetsnaz: An Interview with Mark Galeotti”: [Electronic resource] / military – June 30, 2017. URL: <https://www.oxfordresearchgroup.org.uk/blog/spetsnaz-an-interview-with-mark-galeotti>

18. Sarah, F. Russian Spetsnaz, Contractors and Volunteers in the Syrian Conflict Russie. Nei. Visions, – 2015. № – s.105-125

19. Ruby, M. Viewpoint: A Brief History of the Syrian Democratic Forces, the Kurdish-led Alliance that Helped the U.S. Defeat the Islamic State: The Washington Post: [Electronic resource] / military -October 07, 2019. URL: <https://www.washingtonpost.com/world/2019/10/07/brief-history-syrian-democratic-forces-kurdish-led-alliance-that-helped-us-defeat-islamic-state/>

20. Council on Foreign Relations: Confrontation Between the United States and Iran: [Electronic resource] / military – November 24, 2019. URL: <https://www.cfr.org/interactive/global-conflict-tracker/conflict/confrontation-between-united-states-and-iran>

Аннотация

История и эффективность применения сил специального назначения:

анализ опыта и перспективы

Рашад Мамедов

В статье изучен опыт, полученный в войнах последнего столетия для эффективного преследования подразделений СпН в мирных, военных угрозах и вооруженных конфликтах, проведены математические и логические измерения полученных примеров. Целью исследования являются возникающие проблемы, связанные с применением разведывательной информации, выпускаемой силами специального назначения в мирное и военное время, и классификация потерь, возникающих от этих проблем. Это создание коэффициентов эффективности специальных операций, выполняемых в различных условиях, и выявление основных причин успеха и неудачи. С точки зрения цели ставятся задачи в научно-исследовательской работе.

Анализ особенностей безопасности при использовании подразделений специального назначения в войнах разных периодов, определение коэффициентов эффективности по особенностям применения более мелких мобильных групп, анализ эффектов развития современных механизмов позади камеры. Для решения задач используются методы исследования: теоретический анализ, анализ. Был получен следующий результат. Тенденция, наблюдаемая в ведении войн, также применима и к способам получения оперативных театров разведки. Быстро развивающиеся технические средства защиты и ударные средства авиации обладают одинаковыми возможностями обеспечения безопасности для обеспечения оперативной глубины огня подразделений специального назначения и информационной безопасности, что привело к увеличению угроз обнаружения документов.

Ключевые слова: Силы Специального Назначения, специальные операции, диверсии, коммуникационные возможности, угроза

Abstract

History and effectiveness of the use of special forces: analysis of experience and prospects

Rashad Mammadov

In the article, the experiences gained in the wars of the last hundred years for the effective prosecution of the Special Forces units in peaceful, military threats and armed conflicts were studied, and mathematical and logical measures of the obtained examples were carried out. The purpose of the research work is the emerging problems related to the application of the intelligence information released by the Special Forces in peacetime and wartime, and the classification of the losses arising from these problems. It is the creation of efficiency coefficients of special operations performed in various conditions, and the discovery of the main reasons for success and failure. In terms of the goal, tasks are set in scientific research work. Analysis of security features in the use of special-purpose units in wars of different periods, determination of efficiency coefficients according to the characteristics of the use of smaller mobile groups, analysis of the effects of the development of modern mechanisms behind the camera. Research methods are used to solve problems: theoretical analysis, analysis. The following result was obtained. The trend found in sustaining wars also applies to the way in which operational theaters of intelligence are obtained. Rapidly developing technical security and air strike means have the same security capabilities to ensure the operational depth of special purpose units fire and information security has increased the threats of document discovery.

Keywords: Special Forces, special operations, sabotage, communication opportunities, threat

Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur: 08.07.2024

Təkrar işlənməyə göndərilmişdir: 16.07.2024

Çapa qəbul edilmişdir: 12.08.2024